

STERN SAMU

A SZABAD GONDOLAT ÉS A NEMZETI ESZME

*Előadás a Cobden Szövetség Szemináriumában
1936 december 1-én.*

A MAGYAR COBDEN SZÖVETSÉG KIADÁSA,
BUDAPEST

*HALASI-FISCHER ÖDÖN, elnök:
Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!*

Sokan talán úgy találják, hogy a szabadelvűségről beszélni ma nem időszerű. Meggyőződésünk szerint azonban időszerűbb, mint valaha. Éppen ma, amikor annyiféle szélsőséges törekvés szószólói hirdetik a szabadelvűség végét, fokozott szükség van arra, hogy legyenek nagytekintélyű és súlyosszavú férfiak, akik az emberi jog, az emberi méltóság eszményei mellett hitet tesznek és ugyanakkor komoly érvekkel, a történelem és a jelen lényeiből merített példákkal igazolják, hogy a szabadelvűség az egész civilizált társadalomra, de kivált Magyarországra mennyi áldást hozott.

Kiváló előadónk. Stern Samu öméltósága arra kért meg, hogy személyét ne méltassam, midőn bemutatom a Cobden Szövetség hallgatóinak. Ezt annál könnyebben tehetem, mert

Öméltósága egyénisége és közéleti szerepe teljesen ismert a közönség legszélesebb rétegeiben is.

„A szabad gondolat és a nemzeti eszme” előadásának címe s bizonyosan sok oly szemponttá! gazdagít majd bennünket, amelynek az emberi szabadság, jog és méltóság eszméiért folytatott küzdelemben nagy hasznát vehetjük.

Kérem Öméltóságat, tartsa meg nagy érdeklődéssel vart előadásai.

Stern Samu:

Hölgyeim és Uraim!

„*A szabad gondolat és ti nemzeti eszme*”: – ezt a témát választottam előadásom tárgyául.

És amidőn előadásomban *a nemzeti eszméről* kívánok szólni, – úgy érzem – mindnyájunk lelki szükségletének teszek eleget, amikor *mindenekelőtt hódolattal emlékszem meg a magyar nemzeti eszme legfőbb képviselőjéről, Horthy Miklós kormányzó úr ő főméit óságáról.* aki ma érkezett vissza körünkbe, Olaszországból és Ausztriából, ahol magas egyéniségével – mindnyájunk öröme és büszkeségére – a magyar nemzeti eszmének méltó tisztességet szerzett.

A nemzeti eszme mélységes átérzése és tisztelete tölti el egész valómat, amikor mai előadásomban *a nemzeti eszme* és *a szabad gondolat* helyesebben: *a nemzeti eszme* és *a szabadelvű gondolat* válhatatlanul összeforrott egységét kívánom hirdetni.

Hölgyeim és Uraim!

Mi, akik abban a korban születünk amelyet *a szabad gondolat, a szabadelvűség* korának neveztek és abban a korban éltük le életünk szebb felét, amelyben a szabadelvűség eszméinek uralma a munka és érvényesülés szabadságát biztosította mindenki számára, mi, akik értelmünkkel és érzésünkkel ma is ebben a szabadelvű korban gyökerezünk: szinte értelmetlenül állunk a mai új áramlatok új korszellemével szemben, amely kárhozatosnak, üldözendőnek és gyökereiben is eltiprandónak hirdeti mindazt, amit mi szépnek, az emberiségre jónak és a nemzetekre áldásosnak ismertünk.

A szabadelvűség, amely egy évszázaddal ezelőtt az élet napfényét derítette az elnyomás sötétjébe fojtott Magyarországra, a szabadelvűség, amely a nemzeti lét tudatára ébresztette a magyar nemzetet és egy félszázad küzdelmével a rendi Magyarországot a polgári Nagy-Magyarországgá virágoztatta, a szabadelvűség, amely a hatalmas Amerikai Egyesült Államokban és Európa példátadó legnagyobb államaiban, Angliában és Franciaországban, ma is a nemzeti tetterő imponáló teljességét jelenti: ez a szabadelvűség minálunk, Magyarországon, türelmetlen új eszmeáramlatok viharában megtépázva, szépségeitől megfosztva, nemzeti és nemzetépítő jellegéből is kisemmizve, mint egy elvetendő, kár-

hozatos, nemzetietlen, sőt nemzetrontó rendszer bűnös éltetője egy félrevezetett közvélemény s/e-gyenpadjára került és a felvilágosodás eszmé-nyeit, amelyeknek megvalósítását *Kossuth* a ma-gyar újjászületés alapfeltételeiként hirdette, ma, mint levitézlett s kompromittált jelszavakat, a történelem lomtárába szeretnék zárni.

Mindama vádak között, amiket elfogultság a szabadelvűségre zúdít, *a nemzetietlenség vádja* az, amely a maga célzatosságában a legbántóbb és igazságtalanságában a legprovokálóbb. Mert lehet-e másnak, mint célzatosnak és igazságta-lannak minősíteni azt a méltatlan beállítási, amely éppen *felekezeti türelmetlenségből a sza-badelvűségnek felekezeti jelleget* akar tulajdo-nítani és a szabadelvűséget úgy akarja feltün-tetni, mintha ez – szemben a nemzet egyetemes érdekével, sőt annak rovására – csupán egy fe-lekezet javát szolgálná?!

Szabadelvűség és felekezet: ezt a két fogal-mat oly szervi kapcsolatba próbálják hozni egy-mással, mintha a szabadelvűség holmi felekezeti vívmány volna, holott éppen fordítva: a feleke-zeti szabadság a szabadelvűségnek vívmánya. De felekezeti szabadság alatt sohasem *egy* feleke-zetnek szabadsága volt értendő, hanem *vala-mennyi* felekezeté együttvéve és egyenlő mérték-ben. Viszont a felekezeti szabadság sohasem me-rítette ki a szabadelvűséget a maga egészében

az csak rész az egészben és csupán egyike azoknak a vívmányoknak, amelyeknek dicsőséges sorozatában az emberiség legszebb eszményei felhőkön és ködökön keresztül is olthatatlanul tündökölnék.

Mert a szabadelvűség a maga teljességében – túl a felekezeti szabadságon – jelenti a munka szabadságát, a kereset és a tulajdon szabadságát, a tanulás és tanítás szabadságát, a gondolatnak, a szónak, az írásnak szabadságát, tehát az egyesülés és a sajtó szabadságát, jelenti a nemzeti képviselőket, a kormányfelelősséget, a jogegyenlőséget és a törvény előtt való egyenlőséget, vagyis: jelenti az egyéni lét és a nemzeti lét legfőbb biztosítékait, az élet és a haladás alapfeltételeit.

A szabadelvűség az ó- és újtestamentum igazságait érvényesíti egyaránt, amikor a jogok részesévé kíván tenni mindenkit, aki embernek született és felszabadítja az elnyomottat, akár jobbágnak, akár jogtalan, vagy korlátolt jogú polgárnak nevezték addig. A szabadelvűségnek alaptétele a mózesi ige, amely egy a kereszténység alaptételével: *szerezd felebarátodat, mint tenmagadal*. Hány évszázadnak kellett a szeretétlenség sötétjébe fulladnia, amíg a felvilágosodás erre a mózesi s egyúttal krisztusi tanra rá tudott eszmélni! Mennyi vérnek kellett ömienie, amíg végül a francia forradalom vérözömből

megszületett az emberiség eszménye, amely egy a szabadelvűség eszményével és – egy boldog évszázad tanúsága szerint – egy a nemzeti eszmével!

Mert amint a francia szabadelvűség volt az, amely a francia *gloire* öröktűzét gyújtotta, amint az angol szabadelvűség a brit világhatalom életdús erőforrásának bizonyult, amint 1870-ben az olasz szabadelvűség jegyében született meg az olasz egység, akként a magyar szabadelvűség volt az, amely a nemzeti Magyarországot életre keltette és hivatalos nyelvében latin, az arisztokráciájában német, a kormányzásában osztrák Magyarországot: nyelvében, kormányzásában és felső-, közép- meg alsó rétegeinek egybeolvadó polgárságában egyaránt miaigyarrá tette.

Azok a politikai szólamok tehát és a tudomány mezében hivalgó ama tévtanok, amelyek a szabadelvűségre és különösképen a magyar szabadelvűségre a nemzetietlenség bélyegét akarják rásütni: tulajdonképen a legnagyobb *történet hamisítást* kövciik el, oly történethamisítást, amellyel szemben a magyarság legnemesebb géniuszai: *Széchenyi*, *Kossuth*, *Deák* emelik fel eszméiknek szellemi vétőjét.

Már pedig lehet-e föltételezni, hogy az a *Széchenyi*, akit a mai reakciós fajpolitika is magának akar kisajátítani, nemzetietlen tant hirdetett, amikor a kultúra, a civilizáció két elő-

mozdítóját a szabadságban és a vetélkedési ösztönben, tehát az angol szabadelvűségnek ma is vallott két alaptételében jelölte meg?! Lehet-e föltételezni, hogy *Kossuth Lajos izzó* nemzeti politikája nemzetietlen volt, amikor a szabadelvűséget a magyar nemzeti függetlenség programjaként hirdette? És lehet-e föltételezni, hogy nemzetietlen volt az a *Deák Ferenc*, aki ezt a magyar nemzeti szabadelvűséget alkotmányos törvényeinkben intézményesítette?! Lehet-e egyáltalában a szabadelvűséggel együtt nemzetietlenségről beszélni is, amikor a nemzeti eszme tuajdonképpen csak a szabadelvűség légkörében tudott életrekelni és *azért* kellett a szabadelvűséget életre kelteni, hogy ennek a légkörében az tán a nemzeti eszme maga is teremtő életre kelhessen?!

A nemzeti eszme és a szabadelvű eszme egyik anyaméhéből született. A francia forradalom szentháromsága: a szabadság, testvériség, egyenlőség a nemzeti trikolór glóriájában vált nemzeti eszménnyé. Amikor pedig Napóleon bukása után a Szent Szövetség a forradalmi szabadság-vívmányokat Európaszerte letörte: az abszolútizmusnak ez az uralma épp úgy fojtotta el az egyéni függetlenséget, mint a nemzeti függellenséget. Amde hiába törte igájába a rendőrállam a nemzeti államot: az eltiport nemzeti eszme a szabadelvűség feltörő vágyából új erőt merített és a reakció

bilincseit szétfeszítve, *a reakció reakciójaként* született diadalmasan ujjá!

Nagy-Magyarországon is a szabadelvűség a múlt század negyvenes éveinek reformmozgalmaiban az akkori reakció reakciójaként született meg. A magyar szabadelvűség bölcsőjét *Martinovichék szabadság fájából* faragták és a tizennyolcadik század végén Martinovichéknak még vértanú halált kellett halniok, mert hirdetni merték, hogy *„a nemzetnek nincs biztonsága és nincs védelme addig, amíg az egész nemzet nem vonul bele az alkotmányba”* és, hogy *„az alkotmány iránti szeretetben csak az neveli fel a nemzetet, ha minden polgára gyakorolhatja alkotmányos jait.”*

Száz évvel később *Szilágyi Dezső* már egy nemzet tapsai között hirdeti ugyanezt a tételt abban a történelmi beszédében, amelyet az országgyűlés két házának élén *Ferenc József*hez a niillum ünnepén intézett mondván:

– *„Egységes magyar állam, annak alkotmányos függetlensége és ősi szabadsága, a magyar nemzet oszthatatlan egysége: ez minden magyar politika rendíthetetlen alapja. És az egységes államban, az egységes nemzetben legyen sérthetetlen a faj- és valláskülönbség nélküli egyenlőség, az igazságos és egyenletes részesedés az állami védelemben és az állami gondozás jótéteményeiben.”*

Nemzeti állam és szabadelvű állam így forrad össze *Martinovichtól Szilágyi Dezsőig* a nemzeti politika ige hirdetésében és csak a mai kor epigonjai merik tévtannak hirdetni az egyenlőségnek azt a sérthetetlenségét, amelyet a legnagyobb magyar elmék egyike, *Szilágyi Dezső*, a magyar nemzeti politika rendíthetetlen alapjának hirdetett.

Nemzeti eszme és szabadelvűség . . . Ami nemzeti mozgalom Magyarországon csak lehetségessé vált, az mind a szabadelvűség révén vált lehetőségessé. A múlt század negyvenes éveinek szabadelvű reformmozgalma nemzeti mozgalom volt és az osztrák elnyomással szemben a magyar függetlenség kivívásáért küzdött. Ez a nemzeti szabadelvű mozgalom vezetett 1848 március 15-éne, majd a 48-as szabadságharcra: közös teherviselés, ipar és kereskedelem szabadsága, önálló gazdasági élet és független állami lét egyének és egyesülések szabadsága s ezek sorában a szabad vallásgyakorlat és a felekezetek egyenjogúsága voltak e nagy eszményi harcnak célkitűzései és Világosnál a sötétség nemcsak az alig elindult felvilágosodás eszméi fölött, hanem a magyar nemzeti függetlenség álma felett is úrrá lett ismét.

Tizennyolc esztendeig tartott az elnyomatás korszaka, 1849-től 1867-ig, de a nemzeti szabadelvűség tüze a hamu alatt is parázslott tovább,

míg 1867-ben *Deák* bölcsessége létrehozta a 67-es kiegyezést és intézményes törvényekben adott az erkölcsi, a gazdasági, valamint a politikai szabadelvűségnek életet.

A nemzeti szabadelvűség volt az, ami a 67-es törvényekben érvényesült. Csak az a szabadelvűség adta meg a módot arra, hogy a nemzeti munka igazán megindulhasson. És ha végignézzük a magyar szabadelvűség korszakának nagyjain, a nagy államférfiakon, tudósokon, írókon, művészekon, közgazdasági kiválóságokon és látjuk, hányan vannak közöttük olyanok, akik az elnyomott néprétegek sorából emelkedtek ki: elszörnyedve kell megállapítanunk, hány nagy elmének kellett addig, amíg a szabadelvűség napja fel nem virradt, meddőn és terméketlenül semmibe vesznie, mert hiába plántálta Isten a maga teremtő szikráját az emberi agyba: elfogultság és elnyomás módot sem adott arra, hogy az istenadta tehetségek érvényre juthassanak és csak a szabadelvűség felderülésével, a tanszabadság ténnyelzésével juthatott érvényesülésre a tehetség akkor is, ha szegénynek született.

Amíg a szabadelvűség uralomra nem jutott, nem azt nézték, ki mit ér, ki mit tud, mire képes, hanem a tudás érvényesülését is a származástól tették függővé. A városi polgár a céhek szűk korlátai közé szorult, a föld népe a föld rögehez volt kötve s a jobbágy fia számára legfel-

jebb a papi pálya nyílhatott meg, míg a zsidóság úgyszólván kizáróan a kereskedelemre volt utalva. Az az őserő, mely a föld népének lelkében gyökerezett s az a tehetség mely a zsidóságba mint az írás, a szellem elnyomott népébe szorult, szintén csak a szabadelvűség szabad légkörében tudott felszabadulni és oly alkotásokat produkálni, amelyek mindenütt, minden országban, ahol a szabadelvűség érvényesült, a haladás eredményeit hozták létre.

A szabadelvűség szabad légkörében meginduló nemzeti munka teljesítményei sorában talán a legszebb, a legeredményesebb az a munka, amelyet *a kereskedelem, az ipar, a közgazdaság* végzett. *Nemzeti munka* volt ez, a nemzet javára szolgált: minden országban és különösképen Magyarországon, ahol a kereskedelem és a közgazdaság századokra visszamenően nem jutott méltó szerephez a nemzeti munkában.

Szekfü Gyula állapítja meg, hogy a rendi Magyarországon nemes ember nem foglalkozott kereskedéssel s azt főként az izraelita lakosságnak engedte át. De ez a kereskedelem távolról sem volt szabadkereskedelem. A tizenharmadik század végéig Ausztria egyszerűen a maga gyarmatának sorsára kényszerítette Magyarországot és az ország összes kiviteli vámjait Bécs szabta meg. *Berzeviczy Gergely*, az első jelentékeny magyar közgazdász, már a tizenkilencedik század

szabadelvűségének pirkadó hajnalán követelte ugyan a szabad kereskedelmet, de ipar és kereskedelem felszabadulási mozgalma a tizenkilencedik század első felében csak mint társadalmi mozgalom indulhatott meg. *Kossuth Lajos* volt az, aki a múlt század negyvenes éveiben az *Országos Védőegyesületet* megalapította és ezzel a magyar iparnak az első lendületet megadta.

Magyarország közgazdasági történetének adataiból nieg kell állapítani, hogy hatalmas voll a munka, amelyet a magyar kereskedelem, ipar és közgazdasági élet a múlt században *már 1867 előtt is*, a maga erejéből a nemzet javára végzett. És ez a munka javarészt azoknak *az új rétegeknek* javára írandó, akik a nemzet testéből kiközösítve, jogok nélkül, sokszor lenézetten és üldözötten tudták csak hivatásukat; folytatni,, de azért mégis, mostoha viszonyok között is a maga lábára tudták állítani a magyar kereskedelmet, meg tudták alapozni a magyar malomipart, a szesz- és cukortermelést, gyáripart hoztak létre a semmiből és megvetették az alapját azoknak a bankintézményeknek, amelyek a jelen század legutóbbi legváltóságosabb éveiben is a magyar közgazdaság, sőt a magyar államgazdaság megrendíthetetlen bástyáinak bizonyultak.

A magyar közgazdaságnak ezt az egyéni és társadalmi munkáját, amely a nemzet javára végbement, csak *1867 óta*, a kiegyezés óta tá-

masztotta alá a szabadelvű korszak erőteljes állami támogatása. És ha emléünkbe idézzük azt a duzzadó életét, amely itt a gazdasági és szellemi munka minden terén ekkor nekilendült: valóban felfoghatatlannak kell lennie számunkra, miként lehet a virulás e korszakát ma a nemzeti romlás kárhozatos korszakának beállítani.

Avagy olyan kárhozatos volt-e az, hogy a szabadéivűség légkörében szabadon prosperálhattott a tehetség és a munka? Hogy a fiatalság szabadon tanulhatott egyetemeinken és megtalálhatta elhelyezkedését az élet pályáin? Olyan kárhozatos volt-e az, hogy a gyárkérmények ezrei füstölögtek és a gyárakban, mőhelyekben, irodákban a munkáskezek milliói szorgoskodhattak? Az agrárérdekek is vájjon nem jobban voltak-e ellátva akkor, amikor merkantilizmus és agrarizmus között nem az ellentétek kiélesítése, hanem az összhang megteremtése volt a cél?

Bizonyára nem lehet tagadni, hogy a magyar szabadelvű kormányzatot a maga virágzó korszakában is nem egyszer érhetette gáncs. Érte is. Szemére lobbanlották a kapitalizmus túltengését, fölvetették az egészséges földbirtokpolitika hiányosságait, támadták a szabadelvűséget nemzeti szempontokból is, de csak abban az értelemben, hogy nem tudta Magyarországnak Ausztriától való teljes függetlenségét megteremteni és támadták demokratikus szempontból fő-

ként azért, mert a népek tömegei a szabadelvű korszak alatt sem tudtak belekerülni az alkotmány sáncai közé.

Nem lehet tagadni azt sem, hogy a magyar szabadelvűség a szabadelvű kormányok kormányzata alatt nem egy tekintetben maradt adósa az *eszményi* szabadelvűségnek. De ezeket a hibákat és hiányokat csak a magyar szabadelvű *kormányzatoknak* terhére lehet írni, nem pedig magának a szabadelvűségnek a terhére

Aminthogy valóban: a kritikák, amelyek a szabadelvűség akkori gyakorlati politikája ellen annakidején felmerültek, nem a jogok és szabadságok korlátozását, hanem azoknak kiterjesztését, – *az eszményi szabadelvűség* teljesebb megvalósítását követelték. A szabadelvű korszak ellenzéke sohasem követelte a szabadelvűség letörését, ellenkezőleg: az úgynevezett szociális olajcsöppek bővebb csorgatását és a nemzeti szellemnek, mint a szabadelvűség éltető elemének még erősebb érvényesülését. *Hatvanhét és negyvennyolc éves harcában ez a negyvennyolc – mint Szekfü Gyula is megállapítja – nem kevesebb szabadelvűséget, hanem több nemzeti politikát kívánt.* Kormánypártot és ellenzékot csiaik a jogi kérdések választották el egymástól, nem pedig szembenálló világnézetek, mert a világnézet mindkét oldalon ugyanegy volt: *nemzeti és szabadelvű.*

A szabadelvűségnek, *mint eszménynek* le-
csepülése, a szabadelvű *világnézet* lebunkózá-
sának és a szabadelvű *gyakorlati politika* kiátko-
zásának kétes dicsősége az új korszellem tudósai
és politikusai számára maradt fenntartva.

De ha közelebbről nézzük a szabadelvűség
ellen megindult ádáz harc motívumait, akkor a
szabadelvűség ellen felhozott argumentációknak
belső erőtlenségét mi sem mutatja ríkítóbban,
mint az, hogy ezek az argumentációk többnyire
csak *személyi*, helyesebben *felekezeti* motívu-
mokból tudnak táplálkozni. A szabadelvűséggel
szemben felmerülő követelmények pedig elsősor-
ban arra irányulnak, hogy a szabadelvűség lég-
körében felvirult intézményekbe, a közgazdai-
sági pozíciókba, azoknak a helyébe, akik hozzá-
értésükkel és munkájukkal legalkalmasabbnak
bizonyultak, *felekezeti* nem terhel, más új
elemek ülhessenek be.

Ily körülmények között az a front, amely a
szabadelvűség vívmányai és tényezői felett ma
oly kérlelhetetlenül pálcát tör, tulajdonképen rö-
viden és egyszerűen inkább *antiszemita frontnak*
volna nevezendő. Ez a front sem tudja azonban
letagadni azt a hatalmas gazdasági fejlődést,
amelyet a szabadelvűség eszméinek érvényesü-
lése Magyarországon jelentett. Mindössze any-
nyit fordít a tényeken, hogy e fejlődést nem a
köz hasznaként, hanem *egyéni* profitként, ama

réteg profitjaként állítja be, amelyet a szabadelvűség abba a helyzetbe hozott, hogy szabadon fejthesse ki gazdasági működését. Vagyis: *az antiszemitizmus front tisztán és kizárólag a zsidóknak a szabadelvűség révén való gazdasági szereplését használja fel alapul arra, hogy a szabadelvűséget egyrészt nemzetietlennel; másrészt felekezeti jellegűnek bélyegezze.*

Senki tőlem rossz néven nem veheti, ha mint a magyarországi izraelita hitfelekezet egyik vezetője, minden alkalmat megragadok és így ezen a pódiumon is állást foglalok az ellen a beállítás ellen, amely nemzetietlen és felekezeti jelleget tulajdonít a szabadelvűségnek. Én, aki felekezetem tagjainak érzületét és gondolkodását alaposan ismerem, ezen a helyen is csak arról tehetek tanúságot, hogy *a magyar zsidóság, mint a nemzet egyik szerves alkateleme mindenkor egybeforrva a nemzet egészével, a legtisztább nemzeti célokat szolgálja munkájával és bármilyen legyen is az idők fordulása, a nemzetben és a nemzetért kívánja mindenkor minden képességét kifejteni.*

Most pedig legyen szabad részletes vizsgálat alá is vennem *a felekezeti jellegnek* azt a vádját, amelyet a szabadelvűség ellen bizonyos oldalakról emelnek.

Tény, hogy a magyar gazdasági éleiben a szabadelvűség érvényesülése alapján számarányán felül jelentékeny szerepe volt a magyar zsi-

dóságnak. De fel kell vetni a kérdést: vajjon volt-e az országban más réteg, amely ezt a szerepet betölthette volna? Idéztük már *Szekfü Gyula* megállapítását, hogy a magyarir nemesség a kereskedelemtől és a gazdasági élettől mindig távol tartotta magát és ugyancsak ő állapítja meg, hogy amikor a nemesi középosztály tagjai birtokaikból kicsöppentek, inkább a megyei, vagy állami hivatalokban keresték elhelyezését, semhogy gazdasági pályákra mentek volna. A szabadelvű kormányzatok mindenkor készségesen gondoskodtak is e nemesi középosztály tagjainak a megyei és állami hivatalokban való elhelyezéséről és ily körülmények között a zsidóságon kívül alig akadt más réteg, amely a gazdasági pályákra ment volna.

Hogy a zsidóság a közgazdaság terén végzett szorgos és eredményes munkájának hasznát is élvezte, szintén nem állhat meg vádként, mert a munkának természetes következménye, hogy gyümölcse annak jut, aki a munkát elvégzi. Vagy talán, ha ezekbe a fontos közgazdasági munkapozíciókba azok ülhetek volna bele, akik ezeket a pozíciókat most is annyira maguknak vindikálják, vajjon ezek az urak allruista alapon lemondottak volna, vagy lemondanának munkájuknak megérdemelt jövedelméről?! A fontos az, hogy a zsidók által végzett munkának gyümölcse is elsősorban a nemzetnek jutott és nem kell

erre más példát hoznunk, csak azt az egyet, hogy amikor szerte Európában, de odaát Amerikában is sorra alapjukban rendült meg a nagybankok egész sorozata, addig – amint ezt más előadásaimban ismételtén kimutattam – a magyar nagybankok a legváltóságosabb időkben is megtudtak állani, jelölül annak, hogy szilárdan voltak megalapozva, sőt meg lehet állapítani, hogy voltak idők, amikor az állam is csak akkor kapott hitelt, ha azt a magyar bankok garantálták. Nemzeti munkát végeztek tehát a gazdasági élet tényezői, akármily felekezethez tartoztak. De nemzeti hivatását híven teljesítette a szahad-elvűség révén felszabadult magyar zsidóság az élet minden egyéb vonatkozásában is. *Szekfü Gyula* történelmi műveinek sokszor elfogult beállításaival szemben hadd idézzem itt egy éppenséggel nem zsidóbarátnak mondható modern *angol történetíró* megállapításait, amelyeknek kissé gunyoros hangja talán inkább zsidóellenes tendenciát mutat, de amely megállapítások mégis, így is a magyar zsidóság mélységes hazafiságát és hűséges nemzeti érzését kénytelenek elismerni.

Csak az idén, alig néhány hónappal ezelőtt jelent meg *Macartney* angol író műve *a mai Magyarországról*. A mű tulajdonképen az angol közönség számára íródott, de megjelent magyar nyelven is, még pedig két úgynevezett jobboldali

író fordításában. A könyv rendkívül rokonszenvesen tárgyalja a magyarság múltját, jelenét és behatóan loglalkozik az úgynevezett zsidókérdéssel is.

Megállapítja az angol író, hogy a magyar honos zsidók és a magyar birtokos osztály között századokra visszamenően mindenkor szoros volt a kapcsolat és mágnások, nemesek egyaránt megbecsülhetetlennek tartották őket a „házi zsidó” szerepében. Leírja aztán, hogy a tizenkilencedik században még mélyebb gyökeret vert a magyarok és zsidók szövetsége, ellenzékieskedésük is közös volt Béccsel szemben, úgy, hogy „1840-ben mind a két Ház kérte a zsidók teljes polgári jogát, a Korona azonban a szabad városok nyomására visszautasította ezt a kérést. De a szabadság jelszava a levegőben volt, – mondja a továbbiakban az angol történetíró – a zsidók megérezték ezt, ép ezért a szabadság napját önkéntes magyarosodásukkal készítették elő és szerencsájük volt a zsidóknak, hogy felszabadulásuk kora összeesett azokkal a gazdasági változásokkal, amelyek különösen kedveztek képességeiknek . . .”

Vázolja ezután az angol mű a zsidók térfoglalását a gazdasági és szellemi pályákon, majd így folytatja:

„Kevés kivétellel tevékeny, sőt lángoló hazafiak voltak a zsidók. Bőségesen kivették ré-

szület Magyarországnak pénzügyi és gazdasági fejlesztésének munkájából és sajtójuk, mely hamarosan döntő tényezővé vált a magyar közvélemény irányításában, mindig kész volt a magyar kívánságoknak hangot adni akár Béccsel, akár a külfölddel szemben, odahaza pedig készséges eszközévé szegődött a hivatalos társadalmi és nemzeti politikának. A magyarosítást sehol sem követelték akkora hévvel, mint az olyan lapok hasábjain, amelyeket teljesen zsidók bírtak, szerkesztettek és írtak . . . Mindent egybevetve, a magyarok becsülték a zsidókat, hasznukat vették, bár nagyobb arányban, mint ahogy kedvelték őket. . .”

Látnivaló: az angol író sem tagad meg magától a magyar szabadelvű kor zsidóságával kapcsolatban egynémely epés megjegyzést és bizonyos célzatosságot árul el azzal is, hogy mindenkor különbséget tesz *zsidók* és *magyarok* között, de azért a magyar zsidóság nemzeti érzéséről oly bizonyítványt állít ki, amely a maga tényadataival dönti meg azt a beállítást, mintha a magyar szabadelvűséget a zsidók szereplése miatt nemzetietlennek, vagy felekezeti jellegűnek lehetne minősíteni.

Objektív kritikájában, melyet *Macartney* folytatólagosan a *mai* magyar zsidóságról is gyakorol, megállapítja, hogy „noha a zsidóságot újabban kiszorítják a pályák egész sorozatából,

azért ez a zsidóság a maga egészében továbbra is lojalis híve a magyar ügynek”. Megállapítja, hogy „1919-ben az utódállamok által megszállt területeken a zsidók állapotában a magyarok pártjára állottak és ha egyik-másik közülük erős nyomás alatt meg is egyezett új urával, tekintélyes részük még mindig hu maradt a magyar eszméhez. Magyarországon pedig – úgymond – a gazdagabb zsidók és az értelmiségiek közül sokan oly buzgalommal karolták fel a nemzet ügyét, hogy ebben gyakran még a magyarokon is túltesznek és ha – szerinte – a szegényebb osztály entellektüeljei kimagasló szerepet visznek is a le nem tagadható ellenzékieskedésben, ez legtöbbször nem a hazafias érzés hiányára vall, hanem inkább arra, hogy egészen más a felfogásuk az eszményi Magyarországról.” Megállapítja végül az angol író, hogy „a magyar zsidóság sok értéket ad a nemzeti műveltségnek. Kiválnak a magyar irodalomban, művészetben és tudományban, amelyet képességük segítségével gazdagítottak.”

Íme, így fest a *mai* magyar zsidóság – *angol* megvilágításban. És ha ez így van, akkor a szabadelvűség nemzeti hivatásának beteljesülése semmiben sem dokumentálódik oly megdönthetetlenül, mint éppen abban, hogy az idegennek tartott zsidóságot mennyire nemzetivé és mennyire magyarrá tudta asszimilálni.

A magyar zsidóság ezt az asszimilálódást hitvallomásként vallja a jövőre nézve is: nem *magyar zsidónak*, hanem *zsidóvallású magyarnak* tudja magát és amint önérzettel mutathat rá a múltban végzett nemzetépítő munkájára, ép úgy jogot formál e nemzetépítő munkában való igénybevételére a jövőben is. Ennek a nemzetépítő munkának igazi kifejtése azonban csak úgy lehetséges, ha a szabadelvűség szabad légköre a nemzet minden hasznos elemének megadja a módot tehetsége és tudása érvényesítéséhez.

Sokan vagyunk, akik nem tudunk belenyugodni abba, hogy a szabadelvűség egy letűnt kor levitézlett rendszereként a történelem lomtárába kerüljön. És én is e pódiumra, *Antoniuszt* variálva: *nem temetni, hanem dicsérni jöttein Caesart*, – nem halotti beszédet mondani a halottnak hirdetett szabadelvűség fölött, hanem *élő* dicsőségét hirdetni egy oly eszmeáramlatnak, amelynek az emberiség a szabadság legszebb eszményeit, a nemzetek pedig a nemzeti lét életető elemeit köszönhetik. *Csak a szabadelvűség jegyében biztosíthatja egy nemzet igazan a maga nemzeti létét.* És ahol a nemzeti lélek nem nyilatkozhatik meg szabadon, ott mindig megvan a veszély, hogy az *egyetemes nemzeti érdekek helyett osztályérdekek* jutnak uralomra. Már pedig helyesen mondja *Russel*: „egy népet arra

kényszeríteni, hogy nem a lelkéből alakult kormányzat alatt éljen, ugyanolyan, mintha egy asszonyt arra kényszerítenének, hogy egy nem hozzáillő férfihoz menjen feleségül”.

De a szabadelvűség nemcsak a nemzeti létnek, hanem *a nemzetközi együttműködésnek* is jelentős biztosítója, mert – amint ugyancsak *Russel* mondja: – „az igazi szabadelvűségnek hitvallása, hogy minden szabad nemzet, a többiek szabadságát méltányolva, fejlessze ki saját szociális erényeit, hogy így együttvéve finom zenekari harmóniát alkossanak.”

Nagy megrázkódtatások után, melyek a térképek történelmi határait is szétrobbantják, érthető, ha a történelem által szentesített ideológiák is felborulnak átmenetileg. De a világháborgás lecsendesülésével a vizeknek vissza kell térniök medrükbe, a félrelökött határoknak vissza kell billenniök a történelem által megszabot helyeikre és a felvilágosodás eszméinek, melyekkel a szabadelvűség megajándékozta az emberiséget, újból fel kell szabadulniök az átmeneti béklyók alól.

A történelem megismétlődik újra és újra. A reakció, amely a napóleoni hadjáratot követte, most, – egy évszázaddal később – nyomon követte a vesztt háborút és forradalmakat is és nem téveszthet meg senkit, hogy ez a reakció most a nacionalizmus mezében hivalkodik.

A történelem receptje szerint ennek a mostani reakciónak is meg kell szülnie a maga reakcióját. A mesebeli Phönix-madáról mondja a legenda, hogy minden száz esztendőben öntüznének hamvaiból születik meg újjá. Így születtek a felvilágosodás eszméi is száz évvel ezelőtt a Szent Szövetség elnyomásának sötétjéből újjá és így kell a hamu alatt parázsló szabadelvűségnek új lánggra lobbannia hamvaiból most is, hogy éltető tüzeben az életerő teljességévé acélosodjék *a nemzeti eszme*.

Mert az igazi nemzeti eszmének, a nemzeti életnek, a nemzeti haladásnak a szabadelvűség épp oly alapfeltétele, mint ahogy a levegő és a napsugár feltétele az életnek. Levegő nélkül, napsugár nélkül nincs élet. Vetés csak úgy zöldelehet és kalásszá csak úgy érlelődhet, ha Isten szabad ege, szabad napja, szabadon sugároz reája. Pincék odújában csak penészvirág tevélyezhet, virulás és gyümölcsözés csak Isten szabad ege alatt lehetséges.

Minden földi törvénynél erősebb a természet törvénye. *A szabadelvűség a természet, az élet igazsága.* Ezt a törvényt, ezt az igazságot szolgálni volt célja szerény előadásomnak, áthatva és eltelve attól a hittől és attól a meggyőződéstől, hogy *a természet útján, az élet útján, az igazság útján, saját jól felfogott nemzeti ér-*

*dekeink bölcs belátása útján élethez, igazsághoz
kell jutnia ismét a szabadelvűségnek, nemzeti
multunk éltető emlékében és nemzeti jövőnk
újjáéledő javára.*